

Utvecklingen av den kollektiva hemförsäkringen i Sverige

En historisk återblick

av **Christer Landelius**, Folksam

Christer Landelius
christer.landelius@folksam.se

Närmare 20 år efter att den första kollektiva hemförsäkring tecknades i Norge startade 1983 Svenska Elektrikerförbundets kollektiva hemförsäkring i Folksam. Två år senare startade motsvarande försäkring till förmån för medlemmarna i Svenska Målaresförbundet.

Båda förbunden hade innan försäkringen tecknades diskuterat och beslutat i frågan på sina respektive kongresser men, precis som i Norge 20 år tidigare, ledde detta till en livlig debatt i media.

Folksam hade, innan försäkringarna tecknades, fått dåvarande Försäkringsinspektionens underhandsgodkännande för den nya försäkringslösningen. Föga överraskande kom protester från andra försäkringsbolag, främst Länsförsäkringsbolagen, Skandia och Trygg-Hansa, som gemensamt uppvaktade Försäkringsinspektionen. Bolagens kritik innebar bland annat att konkurrensen på marknaden skulle upphöra och att produktutvecklingen därmed kunde avstanna. Likaså framfördes från bolagen att servicekonkurrensen riskerade att upphöra och att de försäkringstagare som stod utanför någon försäkringsbar grupp skulle komma att drabbas av högre försäkringspremier.

Argumenten mot försäkringsformen var även av mer försäkringsrättslig natur. Bland annat gällde kritiken att försäkringen stred

mot skälighetsprincipen genom att premien inte skulle stå i relation till den risk den var avsedd att täcka samt att det inte var skäligt att ta ut en enhetspremie då de försäkrade riskerna var så olika. Men även andra delar ansågs obilliga. Anslutningsformen ansågs vara ett oskäligt avtalsvillkor, som bland annat skulle leda till ett stort antal dubbelförsäkrings-situationer.

Försäkringsinspektionen inhämtade yttrandet från såväl konsumentverket som näringsfrihetsombudsmannen och beslutade därefter att vända sig till regeringen med en begäran om utredning av vissa delar av den kollektiva hemförsäkringen. Inspektionen sade sig inte ha några principiella invändningar mot grupp-försäkringar inom sakområdet, men hade invändningar mot att alla medlemmar undantagslöst skulle omfattas av försäkringen. I

stället förordade man frivilliga försäkringar. Inspektionen var också medveten om att frågan som sådan i första hand var av föreningsrättslig natur och att den därmed inte kunde lösas med hjälp av försäkringsrättsliga regler. Man varnade även för de effekter som dubbel försäkring skulle kunna medföra och förordade en utredning.

Folksam var kritiskt till inspektionens begäran om utredning och förespråkade i stället att frågan skulle lösas genom normal produktutveckling och med hjälp av förenings- och försäkringslagstiftning.

Regeringen beslutade därefter att det inte krävdes några förändringar i direktivet till den kommitté som arbetade med försäkringsfrågor utan ansåg att frågan om kollektiv hemförsäkring låg inom direktivet. Med anledning av regeringsbeslutet utfärdade inspektionen ett cirkulär, i vilket man förutsatte att bolagen, i avvaktan på statsmakternas ställningstagande, avstod från att offerera och avtala om kollektiv sakförsäkring utan reservationsrätt för den enskilde.

I oktober 1984 beslutade även Svenska Målareförbundet att teckna kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar. Skandia och Länsförsäkringsguppen vände sig då till Försäkringsinspektionen och hänvisade till dess cirkulär samt framförde i stort samma synpunkter som tidigare. Såväl Folksam som Trygg-Hansa lämnade offert till Målareförbundet och informerade inspektionen om detta. Målarförbundet meddelade att man beslutat anta Folksams offert. Frågan för inspektionen var nu om man skulle tillåta försäkringen eller inte. Slutligen beslutade Försäkringsinspektionen att försäkringen inte fick träda i kraft, varvid Folksam överklagade till regeringen och framförde att den principiella frågan egentligen var om en fackförening överhuvudtaget kunde besluta om en hemförsäkring som förmån för samtliga medlemmar. Folksam menade att frågan inte alls kunde lösas på försäkringsrättslig väg utan att detta

var en föreningsrättslig fråga. Likaså påpekade Folksam att Försäkringsinspektionen inte ingripit trots att Länsbolagen hade en marknadsandel inom jordbruksförsäkring på närmare 90% och Skandia ca 50% inom industriförsäkring.

Regeringen begärde in ett antal yttranden och strax före årsskiftet 84/85 fattade man sitt beslut, som innebar att Målareförbundets försäkring nu kunde träda i kraft. Bland annat ansåg regeringen att det fanns uppenbara kostnadsfördelar med försäkringen och att denna inte skulle komma att ha några nämnvärda effekter på marknaden i stort. Därmed hade utvecklingen av den kollektiva hemförsäkringen startat i Sverige.

Det rättsliga efterspelet i Högsta domstolen

Redan innan regeringens beslut hade den föreningsrättsliga processen startat. En enskild medlem i Elektrikerförbundet stämde förbundet vid Stockholms tingsrätt och yrkade att förbundets tidigare beslut om att teckna försäkring skulle ogiltigförklaras. Förbundet yrkade å sin sida att medlemmens talan skulle avvisas med hänvisning till dess stadgar som sade att tvister mellan förbundet och enskild medlem skulle lösas via skiljedom.

Tingsrätten avvisade medlemmens talan varefter beslutet överklagades till hovrätten. Vid samma tid inkom ytterligare en stämningansökan mot förbundet, denna gång från fyra medlemmar. På grund av överklagandet till Hovrätten förklarades det senare målet vilande i avvaktan på beslut. Hovrätten beslutade att målet skulle handläggas av allmän domstol och inte via skiljenämnd och återvisade ärendet till tingsrätten där de båda målen nu slogs ihop.

I sin dom 1985 ogiltigförklarade tingsrätten förbundsstyrelsens beslut om att teckna kollektiv hemförsäkring. Motiveringen byggde i stort på ett fackförbunds ställning och

funktion. Tingsrätten påpekade bland annat att det i allmänhet var nödvändigt för en arbetstagare att vara medlem i facket och att detta utgör en grundläggande skillnad mellan fackförbund och andra ideella föreningar. Förbundet överklagade domen till hovrätten som utan vidare motivering fastställde tingsrättens dom, varvid förbundet slutligen bestämde sig för att överklaga målet till Högsta domstolen.

Högsta domstolens dom avkunnades i maj 1997 och innebar att hovrättens dom ändrades och att de fem medlemmarnas talan lämnades utan bifall. I sin motivering uppgav Högsta domstolen bland annat att ett beslut om att teckna kollektiv hemförsäkring ”i varje fall inte avser ett ändamål som är uppenbart främmande för förbundets uppgift. Besluten är därför inte olagliga”.

Skillnad mot den norska modellen

Den svenska modellen för kollektiv hemförsäkring följer till stora delar den norska förebilden. Det finns dock några avgörande skillnader som kan vara värda att påpeka. Bland annat skiljer sig modellerna åt genom att Folksam har samtliga försäkrade medlemmar registrerade. Det innebär att dessa får såväl försäkringsvillkor som annan information som kan vara av vikt för försäkringen. I Norge registreras inte varje medlem individuellt.

Den individuella registreringen innebär inte bara att varje medlem kan få information utan även att servicen vid eventuell skada blir densamma som vid individuell försäkring. Detta är inte minst viktigt om medlemmen befinner sig utomlands och måste få hjälp via SOS i Köpenhamn.

Försäkringen idag

Efter att förbunden för elektriker och målare i mitten av åttiotalet varit de första fackför-

bund som tecknade hemförsäkring i Folksam till förmån för sina medlemmar har ytterligare tio av LOs förbund valt att gå samma väg. Besluten har ibland föregåtts av intensiva diskussioner på kongresser och för Kommunalarbetareförbundets räkning avgjordes inte frågan förrän efter omröstning bland medlemmarna.

Idag omfattas över 1 050 000 medlemmar och deras familjer av försäkringen. I Sverige finns ca 4,5 miljoner hushåll, vilket innebär att försäkringen har betydelse och påverkan på den svenska försäkringsmarknaden vad gäller såväl pris- som villkorsutveckling.

Försäkringen har samma innehåll som Folksams individuellt tecknade hemförsäkringar och skyddet tillhör de mest heltäckande som går att köpa i Sverige idag. Försäkringen omfattar alla som är folkbokförda på samma adress som medlemmen och bosatta i samma bostad som medlemmen. De medförsäkrade behöver inte vara registrerade hos Folksam för att omfattas av försäkringen, vilket minskar den administrativa kostnaden.

Försäkringen innehåller ett egendomsskydd som är obegränsat i den egna bostaden. Det innebär att något försäkringsbelopp aldrig behöver fastställas och att medlemmen aldrig riskerar att vara underförsäkrad och därmed få en nedsatt ersättning om något skulle inträffa. Även detta minskar givetvis den administrativa kostnaden.

Som i alla hemförsäkringar ingår en ansvarsförsäkring, som betalar ersättning om medlemmen eller någon av de medförsäkrade skulle bli skadeståndsskyldiga. Det högsta belopp som utbetalas är 5 Mkr sammanlagt för person- och sakskada.

För rättegångskostnader betalar försäkringens rättsskyddsdel upp till maximalt 100 000 kr för tvister som rör de försäkrades privatliv. Detta är den del av försäkringen som kostnadmässigt ökat mest under senaste åren som en följd av den reformering av den Allmänna rättshjälpen som genomfördes i slutet av 1997.

Denna reform medförde en kraftig kostnadsöverföring från staten till försäkringsbolagen och innebar att endast den som egentligen inte kan anses vara i behov av en hemförsäkring fortsättningsvis kan räkna med stöd från staten. Fortfarande ligger dock en stor del av kostnaderna kvar hos staten genom att bland annat kostnader i samband med äktenskaps-skillnad inte betalas av varken denna eller någon annan hemförsäkring.

Den reseförsäkring som ingår i hemförsäkringen gäller vid varje utlandsresa och för andra resor som är tänkta att vara i mer än två dygn. Reseskyddet gäller i upp till 45 dagar och för den som har för avsikt att resa under en längre period finns möjlighet att själv teckna en privat reseförsäkring för den över-skjutande tiden.

Det femte avsnittet i hemförsäkringen är överfallsskyddet som huvudsakligen täcker det skadestånd som en försäkrad är berättigad till om han utsätts för misshandel eller annat uppsåtligt våld.

Försäkringens betydelse för prisutvecklingen inom hemförsäkring

Mycket av den tidiga argumentationen mot den kollektiva hemförsäkringen rörde just den konkurrensrättsliga aspekten. För stor andel försäkrade i Folksam skulle enligt vissa leda till att Folksam kunde styra prissättningen. När man normalt talar om de konkurrens-hämmande sidorna av att ha en stor marknadsandel så talas det ofta om hur det "dominerande" bolaget skulle utnyttja situationen genom att kunna hålla premienivån högt. Frågan är då vilken påverkan den kollektiva hemförsäkringen har haft på den svenska marknaden?

Under de senaste 7-8 åren har nog konkurrensen på den svenska hemförsäkringsmarknaden varit hårdare än på många år. Premier-na har i princip inte höjts sedan början av 90-

talet fram till för något år sedan, då bolagen åter höjde premierna något. Ett undantag från detta kan väl sägas vara 1998, då flertalet bolag kompenserade sig något för de ökade rättsskyddskostnader man påfördes i samband med reformeringen av Allmänna rätts-hjälpen.

I början av 90-talet ökade antalet hushåll med kollektiv hemförsäkring kraftigt, vilket skapade en allt hårdare konkurrens mellan bolagen. Möjligheterna för kunderna att på olika sätt få rabatter ökade kraftigt i takt med att bolagen började sälja försäkringar via olika samarbetspartners. Samarbete etablerades med exempelvis fastighetsbolag, fastighets-mäklare och bensinkedjor som marknadsförde bolagens försäkringar till lägre pris än normalt.

Idag förekommer inte rabatter i lika stor omfattning som tidigare och orsaken torde vara ekonomin. Under den senaste treårsperi-oden har skadekostnaderna för hemförsäk-ring ökat så pass mycket att utrymmet för rabatter i samma omfattning som tidigare inte längre finns.

Skadeutvecklingen

Skadeutveckling inom hemförsäkring var under början av 90-talet förhållandevis mått-lig. Under de senaste tre åren kan man däremot se en markant ökning och "toppen" är nog ännu inte nådd.

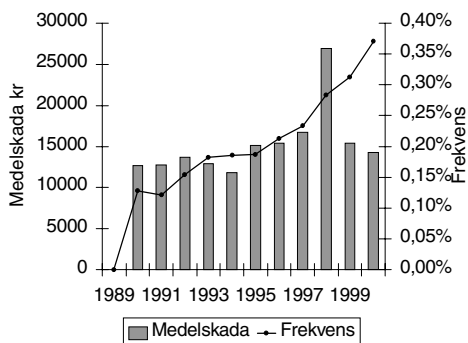
Det som tydligt avspeglar sig i skadestatistiken är att våldet ökat kraftigt, vilket visar sig i form av stegrande ersättningar för överfalls-skyddet och stölder. Tittar man på överfalls-skyddet så har skadefrekvensen tredubblats sedan början av 90-talet och denna del av hemförsäkringen har nu blivit en av de mer betydande ur ekonomisk synpunkt. Hur skade-frekvensen och medelskadan utvecklats fram-går av nedanstående diagram.

Här utmärker sig särskilt år 1998 och orsa-ken är den omtalade diskoteksbranden i Göte-

borg då många ungdomar innebrändes och ännu fler brännskadades svårt. Det skadestånd som ungdomarna är berättigade till utbetalas via hemförsäkringens överfallsskydd. Man kan också konstatera att av dessa invandrarungdomar var det många vars föräldrar saknade hemförsäkring, men att drygt 200 av ungdomarna omfattades av försäkringar som tecknats just genom fackförbund. Frågan är naturligtvis hur många av de närmare 400 ungdomarna som hade varit oförsäkrade om hemförsäkringen inte hade funnits med som en förmån i det fackliga medlemskapet?

Diagrammen nedan bygger på statistik från Folksamns kollektiva hemförsäkring.

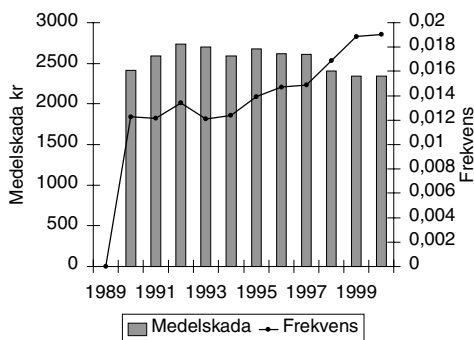
Figur 1. Rån/Överfall (koll. hemförs)

Ett annat skademoment som avspeglar det allt ökande våldet är stölder. Ökningen är inte fullt lika dramatisk som när det gäller rån och överfall, men den är fullt ut lika oroande. Skadefrekvensen har även här ökat sedan början av 90-talet, men medelskadan har däremot minskat något. Precis som när det gäller rån och överfall kan vi konstatera att en mycket stor andel av de drabbade är ungdomar. Nedanstående diagram visar utvecklingen av stöldmomentet sedan 1990.

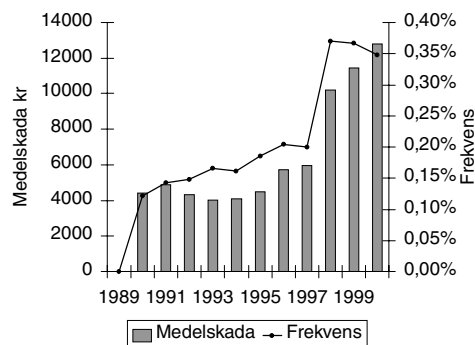
Som jag nämnt ovan så genomfördes i slutet av 1997 en reformering av den Allmänna rättshjälpen i Sverige. Denna reform innebar att kostnader övervältrades från staten till den enskildes hemförsäkring. I dag

Figur 2. Stöld (koll. hemförs)

kan man säga att enbart den som inte har behov av rättsskyddsförsäkring kan beviljas Allmän rättshjälp. Denna kostnadsöverföring avspeglar sig tydligt i skadestatistiken vilket nedanstående diagram visar. Såväl antalet ärenden som medelskadekostnaden har ökat betydligt.

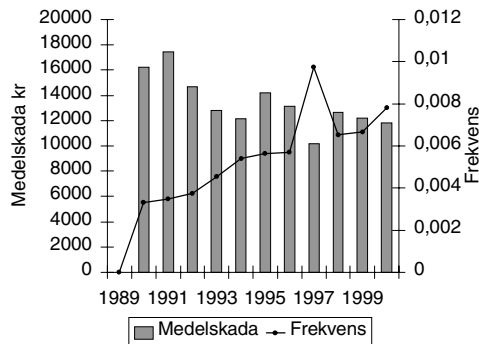
Figur 3. Rättsskydd (koll. hemförs)

Det största skademomentet i en hemförsäkring är brand som svarar för en mycket stor del av de sammanlagda ersättningarna. Även här ser vi idag en negativ utveckling, men en närmare analys visar att problemet kanske inte är så förvånande. En betydande del av det som benämns "brand" är i verkligheten kortslutningar i elektroniska apparater som TV, video och datorer. Går man tillbaka tio år i tiden så kan man konstatera att de svenska hemmen inte såg ut som de gör idag vad gäller

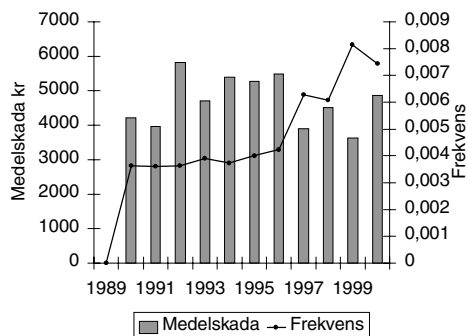
tillgången till elektronik. Det är idag vanligt att en familj har två eller flera TV-mottagare och att man även förfogar över flera datorer. Sannolikheten för denna form av bränder har således ökat dramatiskt och därmed de ersättningar som utbetalas. Diagrammet nedan visar brandskadeutvecklingen inom hemförsäkring.

Figur 4. Brand (koll. hemförs)

Ett annat ersättningsmoment som tydligt avspeglar våra levnadsvanor är reseförsäkringens olycksfallsdel som betalar bland annat sjukvårdskostnader i samband med resor. En svensk familj reser idag betydligt mer och oftare än tidigare och dessutom har resandet breddats till alla kategorier i samhället. Denna del av hemförsäkringens är således en spegling av våra resvanor som i sin tur är en spegling av den rådande konjunkturen.

Figur 5. Reseolycksfall (koll. hemförs)

Framtida utveckling

Har det kollektiva hemförsäkringens en framtid eller är den en företeelse som varar under några årtionden för att sedan försvinna? För mig är svaret givet. Den kollektiva hemförsäkringens som försäkringsform är ännu bara i sin början och behovet av den blir allt tydligare med åren. Ett tydligt tecken på detta är de större bränder och händelser, exempelvis diskoteksbranden i Göteborg, där det visat sig att det fortfarande finns kategorier i samhället som saknar försäkringsskydd. I dessa fall har vi kunnat konstatera att en stor majoritet av dem som haft försäkring just varit medlemmar i fackförbund som tecknat kollektiv hemförsäkring för sina medlemmar.

Den kollektiva hemförsäkringens är en "paketförsäkring" som anpassats efter ett behov som delas av det stora flertalet. Ibland talas om att kunderna i framtiden ska kunna välja vilka delar av försäkringsskyddet man vill köpa och därmed avpassa sitt köp efter vad man upplever sig ha behov av för tillfället. När man tänker på det sättet får man inte glömma att dagens "paketförsäkringar" vuxit fram från just en modell där var och en anpassade sitt försäkringsskydd efter vad man upplevde sig ha för behov och ibland kanske också efter vad plånboken orkade med. Eftersom den kollektiva hemförsäkringens inte kan plockas sönder i delar så kommer heller inte dagens paketförsäkringar att försvinna.

Finns det något hot mot den kollektiva hemförsäkringens? Visst finns det hot, både av formell och informell karaktär. Det formella hotet består främst i årliga riksdagsmotioner, där försäkringsformen föreslås bli förbjuden. Motioner har lämnats in under ett antal år, men har ännu inte medfört någon åtgärd från statsmaktens sida. Ett eventuellt regimskifte i Sverige skulle ju möjligtvis kunna leda till att frågan åter aktualiserades.

De mer informella hoten kan snarare sägas komma inifrån fackförbunden själva. Många

medlemmar upplever idag fackföreningsavgiften som hög och väljer därför att lämna föreningen. Skulle fackförbunden i framtiden välja att inte i samma utsträckning som idag teckna försäkringar till förmån för sina medlemmar så skulle detta givetvis kunna bli ett hot. Men samtidigt skulle med säkerhet många medlemmar välja att lämna fackföreningen just beroende på att de förmånliga försäkringarna upphörde.

Vi ser i Sverige idag hur inte bara Folksam aktivt arbetar mot just fackföreningar och erbjuder sina tjänster. Detta distributionssätt har visat sig vara betydligt mer framgångsrikt än andra vägar och detta oberoende av anslutningsform. Orsaken till detta kan nog ligga i det förtroende som finns för fackföreningarna och det arbete de gör för sina medlemmar men också genom att det på så sätt finns ytterligare en part som kan föra den enskildes talan om han finner sig orättvist behandlad av försäkringsbolaget.

Den rent ekonomiska fördelen med kollektiv hemförsäkring ligger bland annat i att

administrationskostnaden blir låg, ofta ca 50% av vad annan försäkring kostar. En av anledningarna till den låga kostnaden är givetvis att hela premieinkasseringrutinen blir överflödigt och att antalet uppgifter som registreras kan minimeras. Likaså behöver försäkringen inte belastas med någon säljprovision. Eftersom försäkringen är "beloppslös" behövs det heller inte skickas ut nya brev till medlemmar, vars egendom stiger i värde. Trots den rationella hanteringen får medlemmarna inte mindre information än en individuellt försäkrad kund.

Premiesättningen idag har en tendens att bli allt mer differentierad och selekterad. Bolagen kan mycket enkelt sålla mellan "goda" och "dåliga" risker och låta detta avspeglas i premiesättningen. Idag har vi nog bara sett början av en allt mer selekterad premiesättning och i ett sådant perspektiv fyller den kollektiva hemförsäkringen ett stort behov både som jämvikt och som ett billigt alternativ för den som kanske annars skulle stå utan försäkring.